

MICHAEL HAUSER

UŽ NEMLČ, ALTHUSSERE!

O AUTOROVĚ

Michael Hauser (1972), český filozof, vysokoškolský pedagog a překladatel. — Po maturitě na gymnáziu byl krátce v noviciátu jezuitského řádu, vystudoval filosofii na FF UK - doktorát získal za dizertaci (posléze publikovanou) o T. W. Adornovi (2004). Působí ve Filozofickém ústavu Akademie věd v oddělení filosofie 20. století a přednáší na pedagogické a filozofické fakultě UK. Kromě Filozofického časopisu publikuje v Salonu (literární příloze Práva), A2 a Literárních novinách. Roku 2002 založil občanské sdružení *Socialistický kruh*. V roce 2006 byl jedním z iniciátorů výzvy *Jsmo občané!*, upozorňující na defekty demokracie v ČR. V březnu 2014 byl Poslaneckou sněmovnou PČR (na návrh Filozofického ústavu) zvolen do Rady České televize. — Hauserův zájem je rozdělen mezi historii levicového myšlení (jeho vývojové divergence i dialogy mezi jednotlivými větvemi) a fenomény související se současnou civilizační krizí, resp. otázky těmito fenomény otevírané (Hauser opakovaně přispěl k filozofické kritice postmoderny). Svými ideovými a metodologickými východisky navazuje na kritickou teorii frankfurtské školy (napsal monografii o Adornovi, přeložil jeho a Horkheimerovu *Dialektiku osvícenství*), post-marxismus (J. Lacan a žáci L. Althussera) a neo-marxismus (s M. Váňou přeložil knihu Slavoj Žižeka *Nepolapitelný subjekt*).
Díla: Adorno: moderna a negativita (2005); Prolegomena k filosofii současnosti (2007); Cesty z postmodernismu. Filozofická reflexe doby přechodu (2012).

ANOTACE

Michael Hauser se zabývá otázkami, které vyvstávají kolem recepce Althusserova filozofického díla. V čem spočívá Marxův objev? Co je to marxistická filosofie? Co je materialismus?

Vztah k Althusserovi je podivuhodně proměnlivý. V šedesátých letech byl Althusser v centru francouzského intelektuálního života. V sedmdesátých letech nastává odklon od Althussera a jeho ústup do ústraní, jak to vyjádřil Étienne Balibar v názvu svého článku „Ještě mlč, Althusser“. Ale v poslední době Althusser mlčet přestává. Vznikl časopis pro althusserovská studia *Décalage*, o Althusserovi se znovu píše. K Althusserovi se vytváří nový vztah, který zatím není vykryštalizovaný. Hledá se to, co Althusserovi kritici neviděli, protože byli v jiné situaci než my.

S Althusserem je to podobné jako s Marxem a marxismem vůbec. Je to proud, který je více než kterýkoli jiný závislý na vnějších podmínkách, jež určují, jak jej pojmáme. Jeho přitažlivost nebo odpudivost nevyplývá na prvním místě z něho samotného, nýbrž z toho, v jakém situaci se nachází společnost. V dobách hojnosti a vzestupu, v nichž se vytrácejí sociální konflikty, se marxismus jeví jako bizarní směr, který usiluje o nesmysl, o změnu společnosti. V dobách nedostatku a sestupu však marxismus naopak získává zvláštní přitažlivost. Přitahuje tím, že se kolem něho rozprostírá opar opozičnosti, nesmlouvavosti, nové perspektivy.

Marx byl prohlášen za mrtvého už několikrát, ale vždy se v nějaké podobě vrátil. Po pádu reálného socialismu se zdálo, že Marx definitivně skončil v propadlišti dějin, ale právě v té době přichází Derrida s myšlenkou, že Marx zemřít nesmí, neboť by zanikla perspektiva Jiného světa, v němž vládne spravedlnost vůči jednotlivému. Perspektiva, která se nikdy plně neuskuteční, ale pokud zmizí, obzor existujícího světa se uzavře.

Sám Althusser však byl na konci života v nejistotě: jak je to s Marxem? Ve svých pozdních textech, jako je „Marx ve svých limitech“, píše o tom, že i v dílech zralého Marxe, které měly být výrazem epistemologického zlomu, teoretického antihumanismu a materialismu, působí idealismus. Ten se týká tak zásadních věcí, jako je výstavba Kapitálu příliš poplatná Hegelovi.

Na konci života před Althusserem znovu vyvstaly otázky, které kdysi považoval za zodpovězené: v čem spočívá Marxův objev? Co je to marxistická filosofie? Co je materialismus? Althusser pak Marxe zařadil do podzemního proudu materialismu setkání, kam ale patří další filosofové, počínaje Epikúrem. Marx už nemá jedinečné postavení.

Vypadá to, jako by měli pravdu Althusserovi žáci Ranciere, Balibar, Badiou, kteří se od svého učitele a také od Marxe odpoutali už na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Marx se u nich stal pouze jedním z referenčních bodů, neboť v jejich očích Althusserův projekt ztroskotal. Je to, jako by Ranciere, Balibar, Badiou o deset patnáct let předběhli svého učitele. Toto rozloučení s Althusserem však nebylo čistě teoretické: neslo se na vlně hnutí roku 68. Pozoruhodné je, že toto hnutí usilující o všestrannou radikalizaci a změnu systému, nakonec vyústilo v nástup postmarxismu a poststrukturalismu. Je třeba jít za Marxe, neboť Marx je málo radikální, jak říká Baudrillard v knize „Zrcadlo produkce“.

Ranciere to v knize „Althusserova lekce“ vyjádřil tak, že Althusserův odmítavý postoj k hnutí 68 je projevem jeho konzervativismu. Althusser volá po návratu k řádu. Jeho teorie je maskou, za níž vězí pravá Althusserova tvář, tvář člověka, který chce za každou cenu udržet nerovné pozice. Jednak je to pozice strany vůči masám a pak pozice teoretiků vůči straně. Podle Althussera se to má tak, že masy jsou v ideologickém poli státních aparátů: představy, touhy, cíle mas jsou účinkem institucí vládnoucího řádu. Jinými slovy, masy nejednají spontánně, i když svou aktivitu

prožívají jako spontánní. Althusser tak zdůvodňuje pozici strany. Protože masy jsou oslepené, je zapotřebí, aby tu byla strana, která je bude vymaňovat z ideologie a učit je, co mají dělat. Pozice strany vůči masám se podobá pozici učitele vůči žákům. Učitel má žákům otevírat oči, usměrňovat je a ukáznovat.

Ale pak tu musí být teorie, jíž se řídí samotná strana. Podle Althussera je zapotřebí správně vyložit svět, aby politická praxe byla účinná. Měnit svět nestačí, nejprve je třeba jej vyložit, aby změna byla možná. (Snad tak to myslel Marx ve své slavné jedenácté tezi o Feuerbachovi, kterou později upravil Engels). Teorie, kterou Althusser nazýval jako teoretickou praxi, je podmínkou účinné praxe politické. Teoretik má tudíž nejvyšší pozici, pak následuje pozice strany a nakonec je pozice mas. Oliver Davis shrnuje Rancierovu kritiku Althussera tak, že Althusserova teorie je teorií pedagogiky, která má zajistit privilegovanou pozici učitele, ať už doslova nebo v přeneseném slova smyslu, pokud se hovoří o straně. To nakonec vyjadřuje i název Rancierovy knihy „Althusserova lekce“. (Oliver Davis, Jacques Ranciere. Cambridge, Polity Press 2010, s. 2.)

Ranciere toto poziční schéma napadá především proto, že Komunistická strana Francie (KSF) v roce 68 selhala a nepodpořila antisystémové hnutí. KSF byla pasivní a dokonce se podílela na rozbití stávek. Ranciere a většina jeho generace pojímala toto hnutí jako rozchod s politikou a kulturou postavenou na autoritách: autoritě učitele, strany, otce. Badiou v nedávno vydaném rozhovoru prozrazuje, co tu působilo. Byl to maoismus a kulturní revoluce, která podle Badioua představovala jediný skutečný politický výtvar 60. a 70. let, „živý referenční bod bojovné aktivity, a to celosvětově.“ Maoismus a kulturní revoluce vyjadřovala snahu odstranit všechny podoby autorit a institucí, včetně politických stran, a tím se zbavit břemene starého světa. Měl to být nový začátek, který se týkal rovněž způsobu myšlení a lidské subjektivity, jak to hlásalo heslo čínské kulturní revoluce: „Změnit lidskou bytost v tom, co je v ní nejzákladnějšího“. (Alain Badiou, *The Cultural Revolution: The Last Revolution?* In *Positions: east asian culture critique*. Vol. 13, n. 3, 2005.) Není bez zajímavosti, že k maoismu a kulturní revoluci se ve stejné době hlásil také Egon Bondy. V Československu to však byl osamocený hlas, který narážel na zeď neporozumění: nositelem změn u nás byla samotná instituce strany, opírající se o aktivitu politicky probuzené společnosti.

Maoismus byl tím, co zpochybnilo úlohu strany a teoretiků, jako byl Althusser. Podle Maa je to sám lid, kdo je tvůrcem dějin a kdo má svou inteligenci, vykovanou v bojích. Intelektuálové by se měli učit od lidu. Ten nepotřebuje nějaké vedení, ani stranické, ani teoretické. Takové vedení naopak podlamuje jeho vlastní schopnosti a brání tomu, aby se rozvíjela jeho inteligence. Mao říká: „jen utištění jsou inteligentní, zbraně jejich osvobození se vynořují z jejich inteligence“. Ranciere tak staví Maa proti Althusserovi, když Althusserovo počínání nazývá jako buržoazní filantropii: dělníci potřebují naši vědu, dělníci potřebují naši revoltu. (J. Ranciere, *Althusser's Lesson*. London-New York, Continuum 2011, s. 12.) Ranciere také říká, že studenti na čínských univerzitách mají převahu nad svými učiteli, kteří je chtějí učit umění vést třídní boj. Tím naznačuje, jak se staví k učiteli Althusserovi.

Maoismus jako politické a myšlenkové podloží revolty roku 68 je tím, co oddělilo Rancieru, Balibara, Badioua od Althussera a co je podnítilo k tomu, aby rozvíjeli svou vlastní teorii. V jejich teoriích zůstávají stopy maoismu, i když se z jejich knih Mao postupně vytratil. Ale ještě Badiouova kniha „Teorie subjektu“ vydaná roku 1982 je plná odkazů na Maa („Ať nás vede práce Mao Ce-tunga.“ A. Badiou, *Théorie du sujet*. Paris, Editions du Seuil 1982, s. 41). Maoistická

stopa se projevuje tím, že v jejich teoriích je rozhodující proces, který nemá žádné ukončení, jímž by byl nový řád. Tak by se dalo říci, že se u nich propojuje maoismus a zbytkový althusserianismus, který rozpoznáme podle toho, že tito filosofové vytyčují zlomy a dělící linie (u Badioua situace/událost, u Ranciera policie/politika).

Maoismus se jako politický proud během sedmdesátých let rozplynul, ale jako způsob myšlení nás provází dodnes. Nepůsobí jenom u Ranciera nebo Badioua. Jeho ozvuky nalezneme také u poststrukturalismu, u Derridy a dalších. Terry Eagleton to formuloval tak, že když se nepodařilo svrhnout strukturu státní moci, začalo se s podvracením struktur jazyka. (T. Eagleton, Úvod do literární teorie. Praha, Triáda 2005, s. 191.) Proto by se dalo hovořit o podzemním proudu maoismu ve francouzské filosofii. Ten lze rozdělit na maoismus bojovný, jež zavádí dělící linie (Ranciere, Badiou) a maoismus pacifistický, který ruší binární opozice (Derrida, Deleuze).

Nejsme však v situaci, v níž je zapotřebí tento podzemní maoismus překonat? Jak na to upozorňuje Slavoj Žižek v předmluvě k Maovi, současný globální kapitalismus se chová maoisticky, nepřetržitě podvrací ustálené struktury a vše uvádí do víru nekonečných změn. (Srov. Mao Ce-tung, O praxi a rozporu. Uvádí Slavoj Žižek. Všeň, Grimmus 2011, s. 32n.) V maoismu již není nic podvratného: hraje stejnou hru jako samotný kapitalismus. Otázka, která je ve vzduchu, zní, zda si potom nezopakovat Althusserovu lekci a nepokusit se rehabilitovat politickou pedagogiku, stranu a marxismus.